

Uvod v (slovenski) narečni slovar

Peter Weiss

IZVLEČEK: V prispevku ima avtor namen dognati, katere sestavine naj vsebuje uvod v (predvsem slovenski) narečni slovar.

ABSTRACT: The author's aim in this article is to establish which elements should be included in an introduction to a (primarily Slovenian) dialectal dictionary.

0 Poleg slovarja v ožjem pomenu, tj. največkrat seznama gesel, je v vseh tipih slovarjev obvezna sestavina uvod (Herberg 1989: 749; prim. Hausmann – Wiegand 1989: 330). V uvodu v splošni narečni slovar se lahko uporabnik seznaní s širino zajetja besedišča, z zemljepisno zamejenostjo obravnavanega področja, s časom, v katerem je bilo besedje zapisano, z informatorji in viri, pa tudi s slovničnimi podatki, ki dopolnjujejo tiste v ožje pojmovanem slovarskem delu (glasoslovje, oblikoslovje, morda besedotvorje in skladnja), in s sklici, ki govorijo o dokumentiranosti besede, lahko pa seveda tudi z viri za etimološke podatke. V specialnem narečnem slovarju, npr. terminološkem ali stvarnem, uporabnik pričakuje natančnejšo zamejitev terminološkega področja, kot izhaja po navadi iz naslova ali podnaslova (prim. Matejčič 1975).

Slovarski uvod spada med spremljajoča besedila slovarja v ožjem pomenu, to pa so vse metaslovarske sestavine, ki niso dejanski slovar v ožjem pomenu, torej tudi besedilo na morebitnem splošnem papirju ali na ščitnem ovitku in predgovor; katera od sestavin je lahko uvrščena tudi na »neuvodno« mesto, npr. list z zemljevidom, ki je (včasih zložen) vstavljen pred zadnji splošni papir v slovarju (prim. Schlüssel 1982), uvrščen pa je lahko tudi v uvodni del (Weiss 1997: 5). (Angleško slovaropisje zaradi daljše in drugačne tradicije dobro loči, katere so v obsežnejših splošnih slovarjih slovarske sprednje teme (front matter) in katere zadnje (back matter) (prim. Hausmann – Wiegand 1989: 330–331).)

1 Prvi obsežnejši slovarski uvod v kak slovenski slovar je tisti v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (1894–1895). V njem je povzeta zgodovina nastajanja tega slovarja (s seznamom darovalcev obsežnejših zbirk – Plet. 1: VII), orisan je način zapisovanja naglasa in posebnih glasov (str. IX–XI), navedeni pa so še kratice (str. XII–XIII) in viri (str. XIII–XVI). Med slovarske uvode ne moremo

šteti npr. uvoda v Glonarjev Slovar slovenskega jezika (Glonar 1936: V–XVI), ki je predvsem esejistični predgovor, v katerem je Glonar polemiziral s takrat ravnokar večkrat izdanim Slovenskim pravopisom Antona Breznika in Frana Ramovša. Sicer pa je bil prvi vzorno zasnovani in izvedeni uvod v kak slovenski slovar nasploh objavljen v SSKJ 1 leta 1970, ki je v veliko pomoč pri razvezavi oblik pregibnih besed in njihovega naglasa, tudi tonemskega. Žal pa ni bil nikjer objavljen npr. seznam del, ki so bila izpisana za gradivsko osnovo za SSKJ, čeprav je bilo to z delnim pridržkom obljubljeno v uvodu k temu slovarju (SSKJ 1: X).

Med samostojnimi slovenskimi narečnimi slovarji, ki so tule razvrščeni po letnici izida ali začetka izhajanja, knjiga Črnovrški dialekt Ivana Tomince (1964) že s podnaslovom *Kratka monografija in slovar napoveduje razdelitev na dva dela*. V Uvodni besedi so opisani zgodovina zbiranja gradiva za slovar, obseg črnovrškega narečja in način poknjiževanja iztočnic (Tominec 1964: 5–6), nato pa so navedeni posebni črkovni znaki (str. 7). Monografijo (str. 11–58) je mogoče uporabiti kot slovarsko slovnico za izvajanje oblik pri posameznih geslih, ki imajo v oglavju navedene večinoma osnovne in včasih razširjene slovarske oblike. Zaključujejo jo razdelki *Iz slovarskega gradiva s kratkim besedilom* (str. 58–62), *Pripombe k besedotvorju* (predvsem krajevna imena, sestavljena iz predloga in samostalnika, str. 63–64) in *Izbor hišnih imen* (str. 65). Popravki so dodani na posebnem listu (na 3 straneh).

Prvi slovenski narečni slovar, ki v uvodu vsebuje zadovoljivo količino podatkov, je Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem, ki je začel izhajati leta 1982 kot zbir vseh slovenskih narečnih objav z avstrijske Koroške (Thesaurus 1–4); širše pojmovanemu uvodu je posvečen celoten ničti zvezek Tezavra – Ključ k Tezavru (Schlüssel 1982). Predgovoru uredniške skupine (str. 3) sledijo obsežni in natančni razdelek o zgradbi gesla (ki je tu – in v Karničar 1990: 115 – v nemščini začuda neustrezno imenovano Lemma, str. 5–32), pravila za standardizacijo iztočnic (str. 33–34), razdelek o pojmu lastne kompetence uredniške skupine in o vrednotenju jezikovnih podatkov (str. 35–37), preglednica različnih zapisovalnih znamenj iz upoštevanih virov s komentarji (str. 38–55), zemljepisni parametri (z različnimi zamejčitvami posameznih narečij in govorov na avstrijskem Koroškem, str. 56–74), informacijske točke (razvrščene po številkah ter po abecedi nemških in slovenskih krajevnih imen, str. 75–91, s posebno utemeljitvijo pri nekaterih točkah in z zemljevidom v prilogi), seznam virov, literature in šifer (str. 92–101), krajšav (str. 102–105), znakov (str. 106), stvarno kazalo (str. 107–109) in kazalo h Ključu (str. 110–111). Temu sledi še zloženi zemljevid informacijskih točk s kraji, iz katerih izvira upoštevana dialektološka literatura. Ker je Tezaver konkordanca narečnih zapisov in ker zajema širše zemljepisno področje, v uvodnem zvezku ni oblikoslovnih preglednic, saj so vse oblike pregibnih besed našteje v posameznih geslih.

Slovar beltinskega prekmurskega govora Franca Novaka ima v uvodu urednika Vilka Novaka (Novak 1985: V–VII; 1996: V–VI) objavljene podatke o Francu Novaku in načinu zbiranja besedišča ter o značilnostih beltinskega govora ter odlomka iz ocene slovarja recenzentov Janka Jurančiča in Tineta Logarja (str. VI). V sorazmerno obsežnem uvodu k drugi izdaji (Novak 1996: VII–XIII) je Vilko Novak povzel pripombe ocenjevalcev k prvi izdaji, ki so pripeljale do izboljšane dru-

ge, hkrati pa je zapisal še druge uporabne ugotovitve, npr. o zasnovi slovarja: »Vedel sem, da to ne bo z lingvistično akribijo sestavljen slovar, saj se bodo zanj zanimali predvsem rojaki; marveč le diferencialni slovar, ki bo v nasprotju s Pleteršnikovimi poknjženimi oblikami podajal narečne značilnosti predvsem v glasovju, pri čemer pa zaradi večine bravcev in zmogljivosti tiskarne ne bomo mogli podati vseh samoglasniških lastnosti.« (Str. VII) Tik pred dejanskim slovarskim delom so navedene kratice (Novak 1985: IX; 1996: XV).

Širše od zahtev slovarskega uvoda sega Ludvik Karničar (1990), saj je v njegovem delu ožje pojmovani slovar (Karničar 1990: 115–273) s prevedki v nemščino – tako kot pri Tomincu – le del širšega prikaza obirskega narečja na avstrijskem Koroškem, ki v celoti obsega fonologijo, oblikoslovje, mikrotoponimijo, hišna imena, besedišče in besedila, kot je navedeno v podnaslovu h Karničarjevemu delu (besedni register celotne monografije, torej vključno s slovarjem, s kakimi 6000 leksemi je objavljen na str. 373–420). K samemu slovarju spada posrečeno na bistveno skrčeni uvod o sestavi gesla (str. 115–116), vsebinsko uvodne sestavine slovarja pa stojijo na drugih mestih monografije (npr. krajšave na str. 9, preglednica znakov za zapis glasov na str. 10, uvod o bistvenih značilnostih obravnavanega narečja z razlikami glede na sosednja narečja (z dvema zemljevidoma) na str. 11–23, literatura na str. 368–372).

Slovar slovenskega govora Bile (San Giorgio) v Reziji Hana Steenwijka (1992: 238–338) s prevedki v angleščino je prav tako del monografije in se začenja z eno stranjo uvoda (str. 237), v katerem najdemo bistvene podatke za branje slovarskih gesel, pa tudi seznam glagolskih predpon in koristno abecedno zaporedje, ki v rezijanskem narečju ni neproblematično, saj iztočnice v Steenwijkovem slovarju niso poknjžene. Pri Steenwijku lahko pregibne oblike, ki niso zapisane v slovarskih geslih, seveda rekonstruiramo s pomočjo predstavitve v slovnici.

Slovar govora Svetega Antona pri Kopru (Jakomin 1995) vsebuje predgovor (z naslovom Spremna beseda) Rade Cossutte – tu je podpisana kot Rada Košuta, str. 5–6 – in uvodna razmišljanja samega pisca, iz katerih izvemo za zgodovino nastajanja slovarja (str. 7–9). Temu sta dodana kratek seznam krajšav in dveh posebej uporabljenih znakov (str. 9) ter zemljevid obravnavanega področja (str. 10).

V slovarju govora Gozda-Martuljka in Srednjega Vrha na Gorenjskem (Košir 1997) z naslovom B's'dnjak rutarščê 'n srenščê šprašê – Slovar rutarške in srenške govornice najdemo predgovor Slobodana Grobelnika (str. 3) ter kratek uvod (str. 4) in osnovna pojasnila za branje znakov (str. 5–6), ki ju je prispeval pisec (podpisan kot Stanko). Ker je delo očitno namenjeno domačinom, iz uvoda ne izvemo niti tega, kaj točno pomeni neuradno, staro krajevno ime Rute (ki ga v knjigi identificira kataložni zapis o publikaciji na str. 2); s tega stališča je razumljivo, da manjka tudi zemljevid, ki bi nedomačinu koristil, za domačine pa kot da je odveč (prim. Weiss 1998a: 194). Ker je ta slovar urejen po pomenskih skupinah in znotraj njih po besednih vrstah, bi kje v uvodu seveda pričakovali seznam in zaporedje upoštevanih besednih vrst, vendar ga ni.

V poskusnem snopiču Slovarja govorov Zadrecke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998: 3–64) sem poskusil sestaviti dokončni in kar se da izčrpn uvod s sestavinami, ki so tule večinoma predstavljene v točki 3.

V Italijansko-nadiškem slovarčku Simone Rigoni in Stefanie Salvino (Rigoni – Salvino 1999) je kot metajezik in torej tudi kot jezik uvodnih besedil uporabljena italijanščina. Pred vsemi drugimi besedili (str. IV) je objavljena zahvala obeh sestavljalok poimensko naštetim informatorjem in drugim. Precej gostobesedni predgovor (str. V–XV) je prispeval Anton Maria Raffo, profesor na univerzi v Firencah, sestavljalci pa uvodno opombo (z navedbo časa zbiranja gradiva, str. 1–3), nekaj primerov razvrstitve podatkov v geslih (str. 4–7); sledijo abeceda z glasovnimi ustrezniki v italijanščini (ta pomaga razbrati znake, kot sta *gh* za mehkonobni zvoneči pripornik *g* ali *y* za polglasnik, str. 8–9) ter okrajšave, simboli in kratice krajev z zapisi (str. 10–13). Mojemu izvodu slovarja je dodan še uvod založniškega odbora Pro Clastra iz Podutane (San Leonardo) na treh straneh, ki so oblikovane enako kot strani v knjigi in bi najbrž morale biti uvrščene vanjo. (Morda niti ni slabo, da je uvod natisnjen na ločenih listih, saj so v njem težave celo s pisanjem imena velikega slavista, proučevalca našega zahodnega jezikovnega prostora (Jan Baudouin de Courtenaj, str. ii).)

Dušan Škrlep je na začetku slovarja poljanskega narečja, ki tako po obsegu kot tudi po predstavitvi besedja kaže, da nima kakih večjih namenov, prispeval dva uvodna spisa – enega v pogojno knjižni slovenščini (zelo na splošno o sestavljanju tega slovarja – Škrlep 1999: 2), drugega pa v narečju, zapisanega s črkami knjižnega jezika in z naslovom An žvekajne po polansk povedan (str. 3–7). Temu sta dodani dve verzifikaciji – nepodpisana narečna Šajtam za cajtam (str. 7) in Janeza Ramoveša Na sunčn dan sm se z biciklam pelu (str. 8) –, nazadnje pa še kratice (str. 9). V dodatku k slovarju so navedeni primeri številčnega izražanja v obravnavanem govoru (str. 72–73) in prepis poljanskih besed, ki jih je v Letopisu Matice slovenske 1895 in 1898 objavil Luka Pintar (str. 74–77).

Nekatere nove rešitve pri konkordančno zastavljeni predstavitvi jezikovnih podatkov se nakazujejo v uvodu k slovarju cerkljanskega narečja, ki ga pripravlja Karmen Kenda-Jež in katerega del (A–K) je sestavina njene doktorske disertacije (Kenda-Jež 2002: 159–177 – slovarski uvod, *1–*156 – slovar), tičejo pa se predvsem natančnega dokumentiranja ponazarjalnih primerov v geslih in delnega premika pri označevanju besedja (npr. z novim, formalnostnim označevalnikom *nesistemsko*).

2 Pregled sestavin uvoda v narečni slovar omejujem pri neslovenskih na hrvaško narečno slovaropisje s po enim primerom srbskega in makedonskega slovarja. Zaradi posebnosti tudi ne predstavljam uvodov v slovarje vseh narečij kakega jezika, kakršen je npr. Slovar slovaških narečij (SSN 1), ki za slovenščino še lep čas ne bodo prišli v poštev.

2.1 Ker je hrvaških narečnih slovarjev sorazmerno veliko, v njih pričakujemo raznovrstnejše uvode, vendar njihovi pisci in uredniki ostajajo pri nekaterih ponavljajočih se vzorcih, ki se razlikujejo zaradi slovaropisno različno šolanih piscev in zaradi iz tega izhajajočih ciljnih skupin uporabnikov.

V Jurišičevem slovarju govora otoka Vrgade je dejanskemu uvodnemu monografskemu opisu (Jurišič 1966), ki je podoben tistemu v Tomičevi knjigi (Tominec 1964), sledil prav tako odlični slovar (Jurišič 1973), vendar pa sta iz enotno

zamišljene celote »po nesporazumu« nastala dva dela, kot beremo v pripisu k slovarju (Jurišić 1973: 249). Pred drugim delom, tj. slovarjem, zato stoji predgovor (Jurišić 1973: 5–8), čemur sledi pregled naglasnih znamenj (str. 9) ter seznam virov (str. 10–13) in kratic (str. 14–15). Na koncu drugega zvezka je najprej objavljeno natančnejše kazalo (dejansko k uvodnemu zvezku, ker ga tam ni bilo, str. 249–250), nato pa zemljevidi (str. 251–253) ter seznama k dvema od treh zemljevidov (po številkah in po abecedi, str. 254–255). Ta slovar ima močno oporo v prvem, uvodnem delu. (Jurišić sam je napisal (1973: 249): »Oba dela bi bilo treba natisniti hkrati. Tako bi se za nekatere pojave v Slovarju dalo najti natančnejšo razlago spredaj v Uvodu.«)

Vendar pa novejši hrvaški slovarji večinoma ne kažejo tovrstnega prizadevanja k celovitosti, saj v uvodih najdemo le določene tipe podatkov. Tako v precej shematično sestavljenem slovarju govora Gole (Večenaj – Lončarić 1997) poleg predgovora Mira Kačića (str. V–VI) in besede o Goli in njenem slovarju slikarja naivca Ivana Večenaja (str. VII–VIII) najdemo tudi skico govora Gole (s fonološkim in oblikoslovnim razdelkom), opombo o transkripciji in kratice (str. IX–XV), kar vse je prispeval Mijo Lončarić. Večenajevo besedilo v uvodu je zastavljeno čustveno (»Da ne bi propadla dragocena govorna dediščina naših dedov in pradedov, naših babic in prababic, našega Prekdravja in tega dela Podravine, sem začel zbirati in zapisovati to jezikovno bogastvo ob različnih priložnostih in na različnih mestih ...«, str. VII), Lončarićevo pa stvarno, znanstveno suhoparno (»Govor prekdravske vasi Gola pripada kajkavskemu podravskemu narečju, ki se razprostira od Drnja na zahodu do Podravske Sesvet na vzhodu ob Dravi severno od Bilogore«, str. IX). Slovarje pogosto uvajajo predgovori urednikov ali založnikov (Piasevoli 1993: 5–6 – Šime Batović; Turčić 2002: 5–9 – Davor Velnić). Manj zahtevnemu uvodu pisca slovarja je večkrat dodan strokovni del z orisom narečja, literaturo in kraticami (Piasevoli 1993: 7–15 – predgovor, skica govora Salija na Dugem otoku, literatura, kratice), s tem da se v nekaterih nepodpisanih primerih ne ve, ali je strokovni del pripravil avtor ali kdo drug (Maričić: 5–10 – uvodna beseda, literatura, kratice, opozorilo; Radulić 2002: 9–37 – predgovor, literatura, kratice, skica govora Rivnja z razdelki glasoslovje, naglas, oblikoslovje, iz skladnje; Turčić 2002: 126 – kratice, 127–128 – uvod v slovar z naslovom *Da se ne bi pozabilo*, 273–274 – literatura). V hrvaških narečnih slovarjih je na koncu po navadi dodana beseda o piscu (npr. Radulić 2002: 355; Turčić 2002: 275; Piasevoli 1993: 451 – »Bilješka o sebi«), včasih tudi na ščitnem ovitku (npr. Večenaj – Lončarić 1997), pa tudi o nastajanju slovarja (Piasevoli 1993: 441–445), o njegovem naslovu in o spodbudi k rabi slovarja (Ankica Piasevoli (1993: 447) npr. piše o tem v narečju), najdejo pa se tudi dopolnila in popravki (Piasevoli 1993: 454). Skoraj polovico knjige s slovarjem govora Dobrinja na otoku Krku Branka Turčića (2002: 11–124) obsegajo piščeva narečna besedila. Redko je v slovarjih objavljena tudi ocena oz. recenzija rokopisa; tako sta Sanja Vulić in Josip Lisac prispevala uvod v slovar govora Rivnja (pod naslovom »Vrijedan prinos čakavskoj leksikografiji« – Radulić 2002: 5–7), pa tudi temeljito spremno besedo k slovarju govora Kukljice z naslovom *Ocena slovarja* (Maričić 2000: 361–366), v kateri so začuda še vedno navedene napake in nedoslednosti iz rokopisa, ki so v natisnjenem delu ostale nepopravljene. Zadnji

primer kaže tudi to, da strokovno slabo podkovan pisec slovarja ni sposoben ali pripravljen upoštevati niti utemeljenih slovarskih izboljšav, ki jih predlaga stroka (tudi če so razlogi banalni, recimo časovna stiska). Sicer obsežni slovar govora Visa na vsega 607 straneh ima v uvodu (Roki 1997: V–XIII) v viškem govoru ter v hrvaškem knjižnem in angleškem jeziku poleg večinoma anekdotičnih podatkov o piscu slovarja Andru Rokiju in o proznih delih Jureta Rokija, ki so uporabljena v ponazarjalnem gradivu v slovarju, navedenih nekaj dejstev o obravnavanem govoru (po eno stran v vsakem jeziku), kot jih vidi jezikoslovno nešolani pisec.

Da bi izpolnili tudi strokovne zahteve pri narečnem slovarju, je smiselno k delu dovolj zgodaj pritegniti usposobljenega slovaropisca, ki lahko pomaga nešolanemu; v tem pogledu je v hrvaškem narečnem slovaropisju tvoren in prizadeven predvsem Mijo Lončarić npr. kot soavtor slovarja govora Gole (Večenaj – Lončarić 1997) in kot snovalec zasnove in urednik ter pisec strokovnega uvoda k slovarju varaždinskega kajkavskega govora (Lipljin 2002: IV–VI).

Med hrvaškimi narečnimi slovarji, ki obravnavajo večje zemljepisno področje, je zgledno sestavljen Čakavsko-nemški leksikon (Hraste – Šimunović 1979), ki je delo večje skupine hrvaških in nemških jezikoslovcev dialektologov in slovaropiscev predvsem za jezikoslovno rabo. V uvodu k njemu so orisani deleži posameznih sodelavcev (str. VII–VIII), razvrstitev in obravnava besedja v slovarju (str. IX–XI), točke, iz katerih izvira zbrano gradivo, ter fonetika in fonologija, oblikoslovje, skladnja, besedje in imenoslovje (str. XII–XLVII), dodani pa so še literatura (str. XLVII–LVII) in trije sezname krajšav (virov, zapisanih krajev ter siceršnjih krajšav in znakov, str. LVIII–LX). Obsežni uvod je tako primerno uravnotežen s slovarjem na več kot 700 straneh.

2.2 Slovar srbskih govorov Vojvodine ima v uvodu (Petrović 2000: 9–28) zadovoljivo količino pričakovanih in za branje dejanskega slovarja potrebnih in zanesljivih podatkov (prim. Weiss 2001: 456). V Predgovoru (str. 9–10) so predstavljeni zgodovina nastajanja slovarja, pa tudi skupina, ki je izdelala prvi zvezek, v Uvodu (str. 11–20) pa poleg splošnih podatkov o zasnovi in o gradivu sestava slovarja in gesla, slovnični podatki, stilistični označevalniki, način predstavitve razlag, ponazarjalno gradivo in frazeološke zveze, različice in sopomenke ter grafični simboli. V razdelek Viri in literatura (str. 21–27) so vključeni krajšave, objavljeni viri, tisti, ki so prispevali gradivo za posamezne kraje, ter krajšave za kraje z gradivom, upoštevanim v slovarju, ki so zapisane tudi na zemljevidu (str. 28).

2.3 Prvi dve knjigi Slovarja makedonskih govorov v jugovzhodnem, egejskem delu Kosta Peeva (1999, 2002) pravzaprav sploh nimata slovarskih uvodov, ampak so kratice in transkripcija navedene na koncu vsakega zvezka, v uvodu prve knjige pa so (po)natisnjene Peevove razprave o demografskih spremembah na obravnavanem področju od balkanskih vojn do druge svetovne vojne, kar je smiselno zaradi tako rekoč izginulega jezika in dela makedonskega naroda (Peev 1999: 9–21); skicirani so spodnjevardarski in drugi makedonski govori, kar res spada v slovarski uvod (Peev 1999: 21–27), sledijo pa Peevovi prispevki iz leksikologije in frazeologije obravnavanih govorov (Peev 1999: 28–58) ter v dodatku k prvi knjigi njegovi prispevki iz slovničnih vprašanj (Peev 1999: 389–409).

3 Če upoštevamo sestavine slovarskega uvoda, kot jih navaja Herberg (1989: 750), pridejo za temeljito izdelan (slovenski) slovar enega ali več govorov ali narečij v poštev tele. V krajših slovarjih nekatere niso nujne in potrebne. Tukajšnje zaporedje sestavin seveda ni obvezujoče, v grobem pa se zdi smiselno. Na koncu posameznih točk je ponekod navedeno, ali je njihova sestavina obvezna ali priporočljiva tudi v krajšem narečnem slovarju, torej v toliko obsežnem, kot sta npr. Novakov (1996) ali Jakominov (1995). Večino naštetih sestavin ima uvod v poskusni zvezek Slovarja govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998: 3–64), v katerem bo v dokončni objavi treba odpraviti nekatere pomanjkljivosti in dodati nekatere sestavine, npr. shematični prikaz sestave gesel, natančnejše podatke o informatorjih in abecedo.

(a) Kazalo oz. pregled vsebine k slovarskemu uvodu, sploh če je obsežnejši. Največkrat je to kazalo vključeno v kazalo celotne knjige.

(b) Predgovor (ali uvodna beseda, tj. uvod v užjem smislu). V njem je na kratko naveden namen narečnega slovarja in opisana zgodovina njegovega nastajanja s časom zajetja gradiva. Tu je tudi mesto za morebitne zahvale. Včasih vsaj del predgovora napiše strokovni (Jakomin 1995: 5–6) ali priložnostni pisec (Košir 1997: 3) ali pa založnik.

(c) Zemljepisni položaj v slovarju obravnavanega področja in kraji, v katerih je bilo zapisano gradivo (zapisovalne točke). Zelo poveden je ob tem zemljevid z jasno označenimi pomembnimi kraji, ki je lahko uvrščen tudi na kako drugo mesto v slovarju. Obvezno.

(č) Navodila za branje in uporabo – sestava slovarskih gesel. Navodila morajo biti kratka in jasna (dober primer za to je Ključ k Tezavru – Schlüssel 1982: 5–32) ter ne smejo zanemariti nobene za razumevanje slovarja potrebne sestavine. (Priporočljivo jih je povzeti v shematični obliki in jih predstaviti na izpostavljenem mestu, npr. na sprednjem spojnem papirju, kot ima npr. SP 2001.)

(d) Seznam označevalnikov z razlago in primeri (kot npr. v SSKJ 1: XVIII–XXII; SP 2003: 128–134). Označevalnike je treba razložiti v slovarskem uvodu, okrajšane (lahko združene z drugimi krajšavami) pa je dobro zbrati in na kratko razložiti na enem, lahko dostopnem mestu, v knjigi npr. na sprednjem ali zadnjem spojnem papirju, in morda vsakemu pripisati podatek, kje je razložen bolj natančno, tako kot je v SSKJ 1: LX–LXI (Weiss 1994; v Weiss 1998 to ni bilo izvedljivo zaradi enotne grafične opreme zbirke, v kateri je izšel ta slovar). Obvezno.

(e) Slovarska slovnica. V njej morata biti predstavljeni vsaj glasoslovje in oblikoslovje, lahko pa tudi besedotvorje in skladnja, po možnosti v obliki preglednic, iz katerih je mogoče enoumno izvesti oblike, ki niso zapisane v slovarju v geselskem oglavju, hkrati pa je tako mogoče kar se da zmanjšati količino splošnih podatkov, zapisanih v geslih. V kratkem glasoslovju mora biti naveden seznam uporabljenih posebnih črk in znakov, morda tudi z navodilom za branje glede na glasove slovenskega knjižnega jezika. Morda bi bilo dobro v uvod dodati kratek pregled zgodovinskega razvoja glasovja, čeprav bi potem slovar prestopil iz sinhronije v diahronijo. Prikaz glasoslovja je v slovarju potreben kljub morebitnemu obsežnejšemu prikazu npr. v slovnici ustreznega narečja, saj je primerno, da so ti potrebni

podatki zbrani v okviru istega dela. Včasih slovarsko slovnico nadomešča oblikoslovje v samostojni, monografski predstavitvi slovarja (Tominec 1964). – V slovarskem uvodu mora biti navedeno, katere besedne vrste so upoštevane v slovarju. Le tako lahko uporabnik že vnaprej izve za slovaropiščevo delitev na besedne vrste, ki je lahko negotova predvsem pri povedkovnikih in členkih, saj ti do SP 2001 v slovenskih slovarjih niso bili izrecno navedeni. Priporočljivo, vendar mora biti uravnoteženo s slovarskimi gesli.

(f) Seznam informatorjev in sodelavcev, kar pride v poštev pri narečnih slovarjih, ki zajemajo manjše zemljepisno področje in ki obravnavajo posamezne govore ali eno samo narečje. Informatorjem je smiselno pripisati npr. ime in priimek, domače (hišno) ime, kraj in letnico rojstva (in morebitne smrti) in poklic ter osnovne podatke o bivanju zunaj domačega kraja. Informatorji so lahko razvrščeni tudi po zapisovalnih točkah in po starosti. Priporočljivo ali obvezno.

(g) Seznam (rokopisnih) virov in literature (obvezno vse tiste literature, ki je morda navedena v slovarskem delu, in tiste, ki je bila uporabljena za slovarski uvod), kar pride v poštev pri obsežnejših narečnih slovarjih, ki zajemajo več narečij ali pa kar vsa posameznega jezika. Če se narečni slovaropisec odloči za navajanje etimoloških podatkov, naj v slovarskem uvodu navede literaturo, ki jo je pri tem uporabil (prim. kritiko Marca L. Greenberga 1988: 456 in ustrezní odziv v Novak 1996: XIII). Priporočljivo ali obvezno.

(h) Seznam krajšav in simbolov. Krajšave naj bodo urejene po abecedi (na krajšave označevalnikov se je od tod dobro sklicevati), simboli s posebnimi ločili vred pa v smiselnih skupinah. Obvezno vse, kolikor je.

(i) Predvsem za tujce je dobro navesti tudi abecedno zaporedje, po katerem so razvrščene iztočnice v slovarju, predvsem če te – kot je npr. v prekmurski ali rezijanski tradiciji – vsebujejo abecedno neujeljavljene in nedoločene črke. Slovaropiscu samemu je zaporedje sicer jasno, z zadregami pa se sreča v slovarjih drugih jezikov in narečij – zapisano azbučno zaporedje bi bilo zaradi nekaterih posebnih znakov koristno v Slovarju srbskih govorov Vojvodine (prim. Weiss 2001: 457) in v Slovarju makedonskih govorov v jugovzhodnem, egejskem delu Kosta Peeva (prim. Weiss 2002: 233). (Abecedno zaporedje ima, kot že rečeno, navedeno Steenwijk (1992: 237). V SSKJ-ju je slovensko abecedo pogrešal Jože Toporišič (1971: 58: »Gotovo bi bilo tudi prav, ko bi bila kje v slovarju navedena tudi slovenska abeceda«, vendar pa je v SSKJ 1: LXII zapisana.)

(j) Seznam gesel, ki vsebujejo komentarje (prim. Weiss 1998: 17), ali vsaj tistih, ki imajo v komentarjih zapisana narečna besedila.

(k) Seznam morebitnih ilustracij, če je slovar opremljen s slikovnim gradivom.

(l) Odzadnji seznam iztočnic, ki omogoča drugačen pogled na iztočnice in podiztočnice. (Dodan je prvotnemu slovarju govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1994: 337–357).)

(m) Stvarno kazalo, ki je lahko dodano obsežnejšemu uvodu, sploh če je ta natisnjen v posebni knjigi (prim. Schlüssel 1982: 107–109).

cev ne moremo pričakovati zahtevno sestavljenih uvodov. Gotovo se marsičesa lahko naučijo, v slovenskih razmerah pa lahko računajo na pomoč narečnoslovaropisno usposobljenih posameznikov. Pri obsežnejših slovarjih, tj. takih, ki težijo k popolnemu zajetju narečnega gradiva kakega zemljepisnega področja ali ki obsegajo večje zemljepisno področje, pa je izčrpen uvod nuja, saj se sicer močno zmanjša uporabnost in vrednost narečnega slovarja nasploh.

Slovaropisci pišejo slovarski uvod neredko čisto na koncu sestavljanja slovarja. Vendar je vsebino uvoda dobro snovati sproti, med pisanjem slovarja, intenzivno pa v zadnji četrtini načrtovanega končevanja pisanja zastavljenega slovarskega dela, tako da se ob končnem pregledovanju ne more zgoditi, da bi sestavljalec uvoda pozabil razložiti kako sestavino gesla. Zaradi zakasnitve potem pride do napak, ki so povsem nepotrebne in zelo moteče (npr. pri razmejitvi glave in zaglavja v SP 2003: 303, kar je ponatisnjeno s sprednjega spojnega papirja v SP 2001). Sestavljalec mora v slovarski uvod uvrstiti (a) tisto, kar je v vsakem slovarju novo, posebno, potem (b) tisto, kar je sicer nespecifično, pa vendar enkratno, npr. obravnavano zemljepisno področje in informatorji, in (c) tisto, kar je splošno veljavnega prenesel iz slovarskih gesel, npr. stranske sklonске oblike pri samostalniku, od katerih sta v samostalniškem geslu največkrat zapisani le dve, imenovalniška in rodilniška. Hkrati se mora dovolj zgodaj vprašati, kaj bi v uvodu sam iskal in kje. S poizvedbo med kolegi ali s poskusnim snopičem, v katerem je vedno smiselno objaviti celotni uvod, lahko ugotovi, kaj v njegovem slovarskem uvodu še manjka.

Količina podatkov, zajeta v uvod v (slovenski) narečni slovar, je odvisna od marsikdaj nejasne predstave, komu je namenjen narečni slovar, po drugi strani pa od sposobnosti, prodornosti in slovaropisnega znanja pisca narečnega slovarja.

Eden od jezikoslovnih mitov, ki izvira iz površne rabe slovarjev in očitno izvira iz vrst piscev slovarjev kot slaba tolažba ob njihovih neustreznih slovarskih uvodih, pravi, da slovarskih uvodov tako nihče ne bere. Včasih so kot pomoč pri rabi slovarja res omejeno uporabni, saj vsebujejo besedila, ki tega neposredno ne omogočajo. Če bodo slovarski uvodi sestavljeni korektno in če bodo ustrezno podpirali in dopolnjevali gesla v dejanskem slovarju, jih bodo uporabniki šteli za sestavino, ki jim omogoča temeljito rabo in izrabo podatkov, zajetih v slovar v ožjem pomenu. Gesla so zaradi slovarskega uvoda lahko krajša in skrčena, saj marsikaj takega, kar bi se v njih ponavljalo, lahko preide v uvod. Drugovrstna besedila, tudi leksikološke razprave, je primerneje objaviti v kaki drugi publikaciji ali v slovarskem uvodu opozoriti na ustrezne objave.

Dopolnjujoča se dvojnost v zvezi s slovarji in slovaropisjem, ki jo je Sidney I. Landau (1991) zapisal v zvezi s slovaropisjem v podnaslovu svojega odličnega priročnika *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography* (Slovarji: Umetnost in obrt slovaropisja) se nanaša tudi na slovarski uvod.

Navedenke

Glonar 1936 = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana, Umetniška propaganda, 1936.

- Greenberg 1988 = Marc L. Greenberg, Slovar prekmurskega govora, *Slavistična revija* 36 (1988), str. 452–456.
- Hausmann – Wiegand 1989 = Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey, v: Franz Joseph Hausmann – Oskar Reichmann – Herbert Ernst Wiegand – Ladislav Zgusta (ur.), *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie – An International Encyclopedia of Lexicography – Encyclopédie internationale de lexicographie* 1, Berlin – New York, Walter de Gruyter, 1989 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1), str. 328–360.
- Herberg 1989 = Dieter Herberg, Wörterbuchvorwörter, v: Franz Joseph Hausmann – Oskar Reichmann – Herbert Ernst Wiegand – Ladislav Zgusta (ur.), *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie – An International Encyclopedia of Lexicography – Encyclopédie internationale de lexicographie* 1, Berlin – New York, Walter de Gruyter, 1989 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1), str. 749–754.
- Hraste – Šimunović 1979 = Mate Hraste – Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon* I, sod. in ur. Reinhold Olesch, Köln – Wien, Böhlau Verlag, 1979.
- Jakomin 1995 = Dušan Jakomin, *Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru*, Trst, Škedenjski etnografski muzej, 1995.
- Jurišić 1966 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima 1: Uvod*, Zagreb, JAZU, 1966 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/I).
- Jurišić 1973 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima 2: Rječnik*, Zagreb, JAZU, 1973 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/II).
- Karničar 1990 = Ludwig Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: Die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*, Graz 1986, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990 (Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 551).
- Kenda-Jež 2002 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja – Doktorska disertacija*, Ljubljana, 2002. (Tipkopis.)
- Košir 1997 = Stanko Košir, *B's 'dnjak rutarščê 'n srenščê šprašê – Slovar rutarške in srenške govorice*, Rute [= Gozd-Martuljek], samozaložba, 1997.
- Landau 1991 = Sidney I. Landau, *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Cambridge idr., Cambridge University Press, 1991.
- Lipljin 2002 = Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskog kajkavskog govora*, Varaždin, Garestin, 2002.
- Maričić 2000 = Tomislav Maričić, *Rječnik govora mjesta Kukljice na otoku Ugljanu*, Zadar, Matica hrvatska Zadar, 2000.

- Matejčič 1975 = Ján Matejčič, *Lexika Novohradu: Vecný slovník*, Banská Bystrica, Osveta, 1975.
- Moguš 2002 = Milan Moguš, *Senjski rječnik*, Zagreb, HAZU – Senj, Matica hrvatska Senj, 2002.
- Novak 1985 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, dopolnil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota, Pomurska založba, 1985.
- Novak 1996 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota, Prekmurska založba, 1996.
- Peev 1999, 2002 = Kosta Peev, *Rečnik na makedonskote govori vo jugoistočniet egejski del 1–2– (A–K)*, Skopje, NIP »Studentski zbor«, 1999, 2002.
- Petrović 2000 = Dragoljub Petrović (ur.), *Rečnik srpskih govora Vojvodine 1–: A–B*, Novi Sad, Matica srpska – Tiski cvet, 2000 (Leksikografska izdanja III, Dijalekatski rječnici 2).
- Piasevoli 1993 = Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali iliti Libar saljski besid*, Zadar, Ogranak Matice hrvatske Zadar, 1993.
- Piccoli – Sammartino 2000 = Agostina Piccoli – Antonio Sammartino, *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro = Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro, Fondazione »Agostina Piccoli« – Zagreb, Matica hrvatska, 2000.
- Plet. 1–2 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1–2*, Ljubljana, Knezoškofijstvo, 1894–1895.
- Radulić 2002 = Ladislav Radulić, *Rječnik rivanjskog govora*, Zadar, Matica hrvatska Zadar, 2002.
- Rigoni – Salvino 1999 = Simona Rigoni – Stefania Salvino, *Vocabolario italiano-nationisiano*, San Leonardo, Editore Comitato »Pro clastra«, [1999].
- Roki 1997 = Andro Roki, *Libar viškiga jezika*, ur. Tomislav Roki, Toronto, Libar Publishing, 1997.
- Schlüssel 1982 = *Schlüssel zum »Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten«*, ur. Stanislaus Hafner – Erich Prunč, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1982 (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sonderpublikation).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2001.
- SP 2003 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC – Delo (zal.), 2003.
- SSN 1 = *Slovník slovenských nářečí 1– (A–K)*, Bratislava, Veda, 1994.
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5*, Ljubljana, SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Škrlep 1999 = Dušan Škrlep, *Slovar poljanskega narečja*, poudarke [= naglase] postavil Prof. [!] Janez Dolenc, Gorenja vas, Gostilna Poni, 1999.
- Thesaurus 1–4 = *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten 1 (A– bis B–, 1982), 2 (C–dn, 1987), 3 (do–F, 1992), 4 (G–H, 1994)*, ur. Stanislaus Hafner – Erich Prunč, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissen-

- schaften (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sonderpublikation).
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*, Ljubljana, SAZU, 1964 (Dela razreda za filološke in literarne vede 20).
- Toporišič 1971 = Jože Toporišič, Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I, *Slavistična revija* 19 (1971), str. 55–75.
- Turčić 2002 = Branko Turčić, *Sedmoškjani: Prvi čakavski rječnik*, Rijeka, Adamić, 2002 (Čakavska biblioteka 8).
- Večenaj – Lončarić 1997 = Ivan Večenaj – Mijo Lončarić, *Rječnik govora Gole: Spodnjopodravska kajkavština*, Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1997.
- Weiss 1994 = Peter Weiss, *Teorija in praksa slovenskega narečnega slovaropisja: Primer govora Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami – Doktorska disertacija*, Ljubljana, 1994. (Tipkopis.)
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govora Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana, ZRC SAZU, 1998 (Slovarji).
- Weiss 1998a = Peter Weiss, Trije narečni slovarji, *Jezikoslovni zapiski: Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 4 (1998), str. 189–196.
- Weiss 2001 = Peter Weiss, Prvi zvezek Slovarja srbskih govorov Vojvodine, *Jezikoslovni zapiski: Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 7 (2001), str. 455–462.
- Weiss 2002 = Peter Weiss, Kosta Peev, Rečnik na makedonskote govori vo jugoistočniet egejski del 1, 2 (A–K), *Jezikoslovni zapiski: Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 8 (2002), št. 1, str. 231–237.

An Introduction into a (Slovenian) Dialectal Dictionary

Summary

In comparison with general explanatory dictionaries, and also with the specialized ones, e.g. the Slovenian Orthographic Code (Slovenski pravopis), dialectal dictionaries show some typical features also in their introductory sections. These features originate from a much greater diversity in the presentation of included lexemes and target audience (i.e. from the quite basic dictionaries up to those striving for perfection), but their existence is also due to uneven lexicographic education of their authors. Another reason for the differences is that the standard (Slovenian) language is generally taught in schools and its grammars are accessible enough and so they need not be included in dictionaries. On the other hand, dialectal grammars are included in introductions to dictionaries (or dictionaries are added to dialectal monographs).

At least in more extensive dialectal dictionaries we may expect – besides the information that can be found also in the dictionaries of the standard language: an

introduction (or, a preface, i.e. an introduction in the narrower sense which briefly describes the purpose of a given dictionary and the history of its compilation), directions for reading and usage, a list of labels and their explanation, together with exemplification, and a list of abbreviations and symbols – especially the following elements: a description of the geographical position of the area in question and a list of registered locations (with a map), a lexicographic grammar (which should describe both the phonology and the morphology – the latter should be presented in tables from which unambiguous derivation of those forms that are not included in the headword section is possible), as well as the lists of informants, (manuscript) sources and literature, and also of any existing illustrations.